

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Ontdek de ruimte

Ruimte in regels in het voortgezet onderwijs

Ontdek de ruimte

Ontdek de ruimte

Inleiding	1
1. Onderwijstijd	2
2. Onderwijsinhoud	6
3. Inspraak en verantwoording	11

Inleiding

Tijd organiseren in het voortgezet onderwijs

Als leraar in het voortgezet onderwijs hebt u tijd nodig om uw onderwijs te ontwikkelen en voor professionalisering. Scholen bepalen zelf hoe zij die tijd organiseren en invullen. In deze brochure van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Inspectie van het Onderwijs vindt u informatie over de regels voor tijdsbesteding in het voortgezet onderwijs. De regels bieden namelijk ruimte om het onderwijs zo te organiseren dat het aansluit bij de visie van uw school. U kunt hier lezen hoeveel uren uw leerlingen onderwijs moeten krijgen, wat ze in die tijd leren en hoe uw school zich verantwoordt over de kwaliteit. Zo weet u wat er moet en wat er mag,

en welke ruimte u hebt om uw onderwijs verder te ontwikkelen.

Ga het gesprek aan

Scholen voor voortgezet onderwijs verschillen in visie, locatie en populatie. Daarom schrijft de overheid geen algemene aanpak voor om het onderwijs te organiseren. De keuzes hierover worden gemaakt binnen de school, zodat het onderwijs zo goed mogelijk aansluit bij wat de leerlingen nodig hebben.

We raden u aan om daarover in gesprek te gaan op school. Voor sommige lezers is deze informatie misschien al bekend. Dan kunt u de brochure gebruiken om deze kennis te delen met uw collega's. Dat geldt natuurlijk ook voor schoolleiders.

Meer ontwikkeltijd, minder werkdruk

De sociale partners, dat zijn de werkgevers vertegenwoordigd door de VO-raad en de werknemers vertegenwoordigd door de onderwijsbonden AOB, CNV Onderwijs en FvOv, maken afspraken over de lestaak van leraren.

Om meer tijd en ruimte te creëren voor onderwijsontwikkeling en om de werkdruk te verminderen, hebben sociale partners in de [CAO VO 2018-2019](#) afgesproken de lestaak te verminderen. De vrijgekomen uren kunnen leraren inzetten als ontwikkeltijd en tijd voor verbreding en verdieping. Scholen moeten dit schooljaar afspraken maken over de invulling van deze tijd en hoe ze de lestaakreductie willen opvangen.¹

Om scholen hierin te ondersteunen biedt Voion, het Arbeidsmarkt en Opleidingsfonds voortgezet onderwijs van de sociale partners, informatie, instrumenten en praktijkvoorbeeld. Meer informatie vindt u via Voion, de VO-raad en de onderwijsvakbonden. Ook de informatie in deze brochure kunt u hierbij gebruiken.

¹ Het ministerie van OCW speelt geen rol in de cao-onderhandelingen, stelt geen regels op over de lestaak van leraren en ziet niet toe op de uitvoering van de cao-afspraken in de praktijk.

1. Onderwijstijd

Vanuit de overheid zijn er geen regels voor de lestaak van leraren. Wel gelden er regels voor onderwijstijd voor leerlingen. Is onderwijstijd hetzelfde als lestijd? Moeten alle leerlingen op een schoolsoort evenveel uren onderwijs volgen? In dit hoofdstuk leest u wat de regels zijn rondom onderwijstijd en welke ruimte er is, bijvoorbeeld voor maatwerk.

Flexibiliteit en maatwerk

Uw school mag de onderwijstijd voor leerlingen spreiden over alle leerjaren. Dat geeft de vrijheid voor een flexibel onderwijsprogramma en voor maatwerk per leerling. De wet schrijft niet voor hoeveel uur onderwijs alle leerlingen moeten volgen. De urennormen hebben betrekking op de 'standaard' opleidingen:

- vmbo (over 4 jaar): 3.700 klokuren
- havo (over 5 jaar): 4.700 klokuren
- vwo (over 6 jaar): 5.700 klokuren

Elke leerling moet een onderwijsprogramma kunnen doorlopen van deze standaardomvang. Hier mag echter van worden afgeweken, ook naar beneden. Scholen hebben ruimte en flexibiliteit om het onderwijs in het belang van leerlingen anders in te richten of om een aangepast programma aan te bieden, bijvoorbeeld

aan excellente leerlingen of leerlingen met een leerachterstand. Wel moeten leerlingen in ieder geval 189 dagen per jaar onderwijs krijgen.²

Keuzevrijheid

Een school mag meer zelf bepalen, zoals:

- Het aantal (les)uren per schoolvak (behalve voor lichamelijke opvoeding).
- Hoe lang een (les)uur duurt.
- Hoe de roosters eruitzien.
- Of alle lessen voor alle leerlingen verplicht zijn.
- Wanneer het herfst- en voorjaarsvakantie is en wanneer roostervrije dagen worden ingepland (maximaal 12 per jaar, waarvan maximaal 6 rondom de landelijk vastgestelde zomervakantie).

² In de vakantieregio waar het schooljaar vanwege de vakantiespreiding het kortst duurt is het minimumaantal schooldagen 184.

Wanneer gelden activiteiten als onderwijs?

De wettelijke kaders voor onderwijstijd bieden veel ruimte om op schoolniveau eigen keuzes te maken over de inrichting, vormgeving en planning van het onderwijs. Scholen kunnen onderwijstijd inzetten voor klassikaal onderwijs, maar ook voor stages of projecten bij bedrijven of maatschappelijke organisaties, om leerlingen colleges te laten volgen aan een universiteit, voor e-learning, afstands-onderwijs of voor onderwijs op leerpleinen. Ook toetsing, binnen de les of bijvoorbeeld in een toetsweek, kan binnen de geplande onderwijstijd plaatsvinden. Scholen bepalen in samenspraak met de medezeggenschapsraad wat als onderwijstijd geldt.

Wilt u een activiteit met de leerlingen ondernemen, maar twijfelt u of die als onderwijstijd geldt? Er zijn drie voorwaarden.

1. De activiteit moet bewust gepland zijn en worden verzorgd onder verantwoordelijkheid van de school.

Deze vragen helpen om de beoordeling te maken:

- Is de activiteit onderdeel van het onderwijsprogramma en gericht op de leerdoelen?
- Vindt de onderwijsactiviteit plaats in schoolverband? Thuis onbegeleid huiswerk maken valt bijvoorbeeld niet onder onderwijstijd.
- Neemt de school verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de inhoud, vorm en uitvoering?

2. De activiteit moet worden uitgevoerd onder de pedagogisch-didactische verantwoordelijkheid van een leraar of van iemand anders die dat volgens de wet mag doen.

Deze vragen helpen om de beoordeling te maken:

- Begeleidt de leraar (of andere verantwoordelijke) de leerling in het leerproces?
- Bewaakt de leraar dat de leerling niet verzuimt?
- Is er interactie mogelijk tussen de leerling en de leraar of de andere verantwoordelijke? De leraar of de andere verantwoordelijke is verantwoordelijk voor en ook aanspreekbaar op de planning en uitvoering van de onderwijsactiviteit.

3. De medezeggenschap moet ermee instemmen dat de activiteit geldt als onderwijstijd.

De kwaliteit van het onderwijs wordt niet alleen bepaald door de hoeveelheid uren, maar ook en vooral door de invulling daarvan. Daarom moeten leraren, ouders en leerlingen mee kunnen beslissen over het soort activiteiten dat op hun school als onderwijstijd wordt ingepland. Dat gebeurt bijvoorbeeld via de medezeggenschapsraad. (Meer over de bevoegdheden van de medezeggenschapsraad staat in hoofdstuk 3.)

Verplicht meedoen of niet?

De school moet duidelijk aangeven wanneer en waarvoor leerlingen op school worden verwacht en wanneer afwezigheid eventueel geoorloofd is. Voor u als leraar, maar ook voor ouders en leerlingen zelf, is het belangrijk om dat te weten. Dat is zeker het geval als een school kiest voor maatwerk in bijvoorbeeld lesroosters. Alle kinderen tussen de vijf en zestien jaar zijn immers leerplichtig en kinderen tussen de zestien en achttien jaar zonder startkwalificatie hebben kwalificatieplicht.

2. Onderwijsinhoud

Wat moeten leerlingen leren binnen de onderwijstijd? In dit hoofdstuk leest u wat de wet voorschrijft, maar ook wat de ruimte van uw school is voor een eigen invulling. Want er is veel vrijheid om zelf keuzes te maken, bijvoorbeeld over lesinhoud en lesmateriaal.

Onderwijsprogramma

Doorlopende leerlijn

Scholen moeten voor een doorlopende leerlijn zorgen. Elk leerjaar moet dus aansluiten op het voorgaande en volgende, ook bij de overgang van onder- naar bovenbouw.

Scholen kiezen zelf hoe zij de doorlopende leerlijn vormgeven. Uw school kan aparte vakken geven, maar leerstof ook aanbieden in projecten, leergebieden of vakoverstijgende activiteiten. De school kan zich profileren met bijvoorbeeld kunstvakken, sport of vreemde talen.

Kerdoelen, eindtermen en examenprogramma

De onderbouw heeft 58 kerndoelen. Uw school mag die zelf vertalen naar een onderwijsprogramma. In de bovenbouw

kieszen leerlingen voor een profiel. Elk profiel heeft verplichte vakken met eindtermen.

Voor de bovenbouw staat in het examenprogramma welke onderwerpen in het schoolexamen en centraal examen aan bod komen. Het wordt door leraren, wetenschappers en andere vakdeskundigen gemaakt en vastgesteld door de minister van OCW.

Om leraren en examenmakers te ondersteunen bij het voorbereiden van de leerlingen en het construeren van de centrale examens, ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) syllabi. Hierin wordt het centraal examen gespecificeerd. Syllabi worden voor vmbo, havo en vwo ten minste twee jaar voorafgaand aan het centraal examen gemaakt.

Zelf lesmateriaal kiezen

Kennis van de kerndoelen en het examenprogramma is belangrijk, want daarmee kunt u lesmateriaal kiezen dat er optimaal bij aansluit. Bovendien kunt u als leraar eigen accenten leggen.

Ook goed om te weten:

- U mag vakken apart geven, maar ook projecten opzetten met leerstof uit verschillende vakken.
- U mag zelf lesmateriaal ontwikkelen en lesmateriaal gebruiken van collega's.

De kerndoelen van de onderbouw zijn vastgesteld door de minister van OCW. U vindt ze via de [website](#) van de Rijksoverheid.

Op www.examenblad.nl staat voor elk vak het examenprogramma en de bijbehorende examensyllabus. Dit is belangrijke informatie voor het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) in de bovenbouw.

Hoe meet u de voortgang?

Van leraren wordt verwacht dat zij de voortgang van leerlingen volgen. Dat kan bijvoorbeeld door toetsen af te nemen, maar ook door het bijhouden van een portfolio of andere vormen van evaluatie. Welke manier leraren daarvoor kiezen, bepalen zij zelf. Als er maar een goed beeld ontstaat van de ontwikkeling van de leerling en de bevindingen worden gebruikt om de leerling te ondersteunen in het leerproces.

Leerlingen en leraren in het voortgezet onderwijs ervaren dat er veel toetsen worden afgenomen. Dit kan de werkdruk van zowel leerlingen als leraren verhogen. Het kan daarom zinvol zijn om samen met uw collega's de hoeveelheid en manier van toetsing regelmatig tegen het licht te houden.

Goed om te weten:

- In de onderbouw van het voortgezet onderwijs is het niet wettelijk verplicht om cijfers te geven.
- Voor de bovenbouw moet voor de meeste vakken wel een schoolexamen-cijfer worden vastgesteld.
- Of dit schoolexamen-cijfer is opgebouwd aan de hand van bijvoorbeeld (schriftelijke) toetsen, mondelinge overhoringen of praktische opdrachten is aan de school zelf en moet in het PTA worden vastgelegd.

Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA)

Voor de bovenbouw stelt het bestuur van de school jaarlijks voor 1 oktober een PTA vast voor dat schooljaar. De volgende zaken moeten erin staan:

- Welke onderdelen van het examenprogramma in het schoolexamen worden getoetst.
- De inhoud van de onderdelen van het schoolexamen.
- De manier waarop en de tijdvakken waarbinnen de toetsen van het schoolexamen en de herkansingen plaatsvinden.
- De weging van de toetsen om tot het schoolexamen-cijfer te komen.
- De wijze van herkansing van het schoolexamen.

De school stuurt het PTA naar de inspectie en geeft het ook aan de examen-kandidaten. Het mag tussentijds niet worden gewijzigd, tenzij de medezeggenschapsraad ermee instemt en ouders, leerlingen en de inspectie op de hoogte zijn gebracht.

Zelf het PTA vormgeven

Uw school kan zelf bepalen hoe zij het PTA vormgeeft, als ze zich maar houdt aan de eisen van het examenprogramma. Sommige onderdelen van het examenprogramma moeten namelijk in het schoolexamen getoetst worden, omdat ze niet in het centraal examen voorkomen. Vakgroepen mogen zelf bepalen hoeveel toetsen ze daarvoor nodig hebben. Samenspraak en afstemming tussen de leraren binnen vakgroepen is belangrijk.

In een PTA hoeft niet te staan welke methode wordt gebruikt. Een beschrijving van de onderwerpen die aan bod komen is voldoende. Ook de datum van afname van een schoolexamenonderdeel binnen een tijdvak is vrij. Op de [website](#) van SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) vindt u per vak tips om het PTA in te richten.

Schoolexamen en centraal examen

Leerlingen in de bovenbouw bouwen voor ieder vak een schoolexamencijfer op. In het PTA staat vermeld hoe dit cijfer tot stand komt. Voor de meeste vakken komt een eindcijfer tot stand op basis van de cijfers voor het schoolexamen en het centraal examen. Het eindcijfer is het rekenkundig gemiddelde van het cijfer voor het schoolexamen en dat voor het centraal examen. De directeur stelt alle eindcijfers vast. Als in een vak alleen een schoolexamen wordt afgenomen - en dus geen centraal examen - dan is het cijfer voor het schoolexamen het eindcijfer.

Regels voor centrale examens

Behalve een PTA stelt het bestuur een examenreglement vast. De school stuurt het voor 1 oktober aan de inspectie en geeft het ook aan de examenkandidaten. In het reglement staat wat de regels zijn voor het schoolexamen. Het kan bijvoorbeeld voorschrijven wie de school kan inzetten als surveillant.

De belangrijkste regels over examens en het examenreglement staan in de [Wet op het voortgezet onderwijs](#) en in het [Eindexamenbesluit VO](#), die u kunt raadplegen via [wetten.nl](#).

Op [www.examenblad.nl](#) staat praktische informatie over bijvoorbeeld het rooster, de tijdvakken en de toegestane hulpmiddelen.

Maatwerk

Als leraar wilt u natuurlijk zoveel mogelijk aansluiten bij de mogelijkheden van uw leerlingen. Uw school kan op verschillende manieren maatwerk bieden, zoals:

- Sommige leerlingen meer of minder lessen in een vak laten volgen.
- Een vak op hoger niveau laten volgen en afsluiten.
- Een extra vak (of extra vakken) laten volgen.
- Sommige leerlingen sneller door het onderwijsprogramma leiden (vwo).
- Een plusdocument of vermelding cum laude geven.

Op de [website](#) van de VO-raad kunt u een overzicht vinden van de mogelijkheden voor maatwerk.

Denk mee over onderwijsinhoud

Als leraar kunt u meebeslissen over de inhoud van het onderwijs, het volgen van de leerling en het PTA. Leg de minimale eisen van de kerndoelen of het landelijke examenprogramma bijvoorbeeld eens naast het programma van de school. Waar zit de overlap, waar zit de ruimte?

U kunt ook meedenken over het examenprogramma of meedoen in een examenconstructiegroep. Daarvoor kunt u zich aanmelden bij het CVTE of bij Stichting Cito. U kunt ook informeren naar de mogelijkheden bij uw vakvereniging of zich abonneren voor nieuwsbrieven over uw vak via [www.examenblad.nl](#).

3. Inspraak en verantwoordelijkheid

Wat betekent goed onderwijs voor u? En wat is nodig op school om de kwaliteit te verbeteren? Als leraar mag u uw stem laten horen als er beleidskeuzes worden gemaakt. Bijvoorbeeld via de medezeggenschapsraad, die meedenkt en meebeslist over onder andere onderwijstijd, het lesrooster en de taakverdeling en taakbelasting van het onderwijspersoneel. Dit hoofdstuk gaat over de verantwoordelijkheden op school en uw ruimte om als leraar invloed uit te oefenen.

Hoe is het bestuur van een school ingericht?

Bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor een wettelijk vastgesteld niveau van basiskwaliteit van het onderwijs. Bestuurders leggen in het jaarverslag verantwoording af over onder meer de inrichting van bestuur, intern toezicht en medezeggenschap. In het jaarverslag moet ook staan welke code voor goed bestuur het bestuur hanteert. Het bestuur is verder verplicht om taken en bevoegdheden vast te leggen in een managementstatuut.

Intern toezicht

Het intern toezicht is de feitelijke werkgever van het bestuur en controleert en adviseert het bestuur. Intern toezicht en bestuur moeten van elkaar gescheiden zijn.

De onderwijsinstelling mag kiezen hoe zij die scheiding vormgeeft. Bestuur en intern toezicht kunnen bijvoorbeeld als aparte organen worden georganiseerd. Ook mogelijk is één orgaan met daarbinnen bestuurders en toezichhouders of een vorm waarbij bestuurlijke taken zijn gemandateerd. In dat geval moet duidelijk zijn wie wanneer welke rol vervult.

Bevoegdheden van de medezeggenschap

Volgens de [Wet medezeggenschap op scholen](#) moet elke school een medezeggenschapsraad hebben.

De school mag pas een besluit nemen over bepaalde zaken als de hele medezeggenschap met daarin ouders, leerlingen en leraren ermee instemt (instemmingsrecht). Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- De onderwijskundige doelstellingen van de school.
- Schoolplan, leerplan of de onderwijs- en examenregeling.
- Ondersteunende werkzaamheden door ouders.

De personeelsgeleding (waaronder de leraren) van de medezeggenschap heeft instemmingsbevoegdheid bij onder andere deze onderwerpen:

- Taakverdeling en taakbelasting personeel.
- Samenstelling van de formatie en personeelsbudget.
- Nascholing van personeel.

De hele medezeggenschapsraad (ouders, leerlingen, leraren) heeft adviesrecht over bijvoorbeeld de volgende thema's:

- Uitgangspunten van het lesrooster.
- Organisatie van de school.
- Regeling van de vakantie.

Tot slot heeft de hele medezeggenschapsraad (ouders, leerlingen, leraren) initiatiefrecht; de bevoegdheid om zelf onderwerpen te agenderen bij het bestuur.

Een overzicht van de bevoegdheden van de medezeggenschapsraad vindt u op infowms.nl.

Hoe kunt u als leraar invloed uitoefenen?

Als leraar kunt u op verschillende manieren invloed uitoefenen op beleid:

Via de medezeggenschapsraad

Is het rooster van uw school optimaal voor uw leerlingen en biedt het u voldoende tijd voor onderwijsontwikkeling en professionalisering? Kan onderwijstijd anders worden gespreid over de leerjaren? Als lid van de medezeggenschapsraad hebt u er directe invloed op. Ook als u geen lid bent, kunt u de medezeggenschapsraad altijd benaderen om uw stem te laten horen.

In een professioneel gesprek

Over taakverdeling en taakbelasting

Scholen moeten de taakverdeling en taakbelasting in het personeelsteam evenwichtig verdelen. Hoe, dat bepalen ze zelf. In de praktijk doen scholen dit vaak met behulp van het taakbeleid. Als leraar hebt u via de medezeggenschapsraad inspraak. Het is dus belangrijk dat de taakverdeling en taakbelasting op school onderwerp zijn van gesprek.³

³ In de CAO VO hebben de sociale partners afspraken gemaakt over taakbeleid. Meer informatie kunt u vinden in de CAO VO 2018-2019, die sinds 1 juni 2018 van kracht is.

Over verantwoording

Om zicht te houden op de ontwikkeling van leerlingen en de kwaliteit van het onderwijs moet u als leraar zaken registreren. Maar welke informatie is nu echt onmisbaar om zicht te houden op de ontwikkeling van leerlingen? Is het bijvoorbeeld nuttig om van alle leerlingen verslagen bij te houden, ook van de leerlingen die naar verwachting presteren? De volgende vragen helpen bij een discussie over registreren:

- Wat of wie dient deze registratie?
- Komt deze registratie de leerling ten goede?
- Helpt deze registratie mij bij mijn werk als leraar?

Het kan bijvoorbeeld helpen om onderwerpen als registratie- en toetsdruk eens met collega's tegen het licht te houden.

Over het professioneel statuut

U kunt ook meedenken over het professioneel statuut, waarin staat welke zeggenschap leraren hebben en wat de afspraken zijn over bekwaamheidsonderhoud. De school moet het statuut opstellen in overleg met de leraren.

Vraag het de inspectie

Twijfelt u of u bepaalde gegevens moet bijhouden of niet? Of hebt u andere vragen? De inspectie geeft u graag helderheid.

Bekijk op www.onderwijsinspectie.nl hoe u contact opneemt.

Meer weten?

Voor uitgebreidere en actuele informatie kunt u kijken op de volgende websites:

- Op ontdekderuimte.leraar.nl, het online platform van het ministerie van OCW, staat inspiratie en informatie over de ruimte in regels.
- Daar vindt u ook een gespreksplaat die kan helpen bij het gesprek over tijd op school.
- Op www.onderwijsinspectie.nl staat alles over het toezicht van de inspectie.

Op www.voion.nl staat meer informatie over de cao-afspraken tussen de sociale partners over ontwikkeltijd. U vindt er ook praktische voorbeelden van manieren waarop scholen onderwijstijd invullen en meer ontwikkeltijd voor leraren organiseren.

Disclaimer

Deze brochure over de interpretatie van wet- en regelgeving is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. Deze interpretatie is geen vervanging van de wet- en regelgeving. Aan de inhoud van deze brochure kunnen dan ook geen rechten worden ontleend.

Colofon

Dit is een gezamenlijke uitgave van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Inspectie van het Onderwijs. Hierbij is nauw samengewerkt met leraren uit het voortgezet onderwijs.

Oktober 2018